

TRANSLATOLOGICKÉ VÝSKUMY V ČASOPISE SLOVENSKÁ REČ

Miroslava Gavurová

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta

Ul. 17. novembra 1, Prešov

E-mail: miroslava.gavurova@unipo.sk

GAVUROVÁ, M. (2022): Research on Translation Studies in the Slovenská reč Journal. In: *Slovenská reč*, 87/3, 541 – 563.

Abstract: The present study focuses on translation studies research that has been presented in the Slovenská reč journal over the ninety years of its existence. The aim is to identify the main themes covered by the translational papers and outline the changing tendencies in the translation studies research published in the journal. The study consists of seven chapters focusing on the main areas prevailing in the respective periods. It shows that in the 1930s and 1940s translation criticism was aimed at the works translated from Church Slavonic and Russian and explored the capacity of the Slovak language in translation. In the post-war period, reflection on literary translation was dominant, including a heated discussion on the translation of specific lexemes from Russian. At the same time, the issues of technical translation were also frequently addressed. Due to the linguistic orientation of the journal, translational papers also deal with intralingual translation or questions of preserving the stylistic characteristics of the source text. The translation studies research published in Slovenská reč exhibits the features of comparative stylistics, drawing attention to the different means of expression present in the source and target languages respectively. Translational papers in recent periods aim to contribute to technological progress in translation and incorporate the postulates of corpus linguistics into translation research. Overall, the studies presented thus far provide evidence that the journal Slovenská reč is able to tackle translation issues, synthesizing linguistic and translational approaches.

Keywords: translation studies, literary translation, technical translation, translation criticism, editing, machine translation.

Článok v skratke:

- Za 90 rokov existencie bolo v Slovenskej reči publikovaných 50 štúdií s translatickou problematikou.
- V 30. a 40. rokoch sa príspevky zameriavali najmä na úroveň slovenčiny v prekladoch.
- Od 50. rokov sa intenzita translatického výskumu na stránkach Slovenskej reči zvyšuje, s dvoma základnými tematickými okruhmi: umelecký preklad, v ktorom cítiť vplyv sovietskej teórie prekladu; a odborný preklad, ktorý sa dostáva do popredia aj v súčasnosti v súvislosti so strojovým prekladom.
- V 50. rokoch prebehla plodná a živá diskusia o preklade ruskej literatúry do slovenčiny s dôrazom na jazykové a kultúrne špecifiká východiskových textov.
- Osobitná pozornosť bola venovaná prekladom z cirkevnej slovenčiny (30. roky), staroslovenčiny (80. a 90. roky) a reedíciám prekladu.
- Svoje miesto si tu našli aj menej časté translatické témy ako preklad titulok či vnútro-literárny preklad.
- Napriek dominancii ruštiny ako východiskového jazyka prekladu dostala od 50. rokov priestor aj kritika prekladov z angličtiny, nemčiny, taliančiny či španielčiny.

1. POČIATKY TRANSLATOLÓGIE V SLOVENSKEJ REČI (30. A 40. ROKY 20. STOROČIA)

Vrávi sa, že ak manželský vzťah vydrží 90 rokov, ide o tzv. kamenné alebo žulové jubileum. Pomyselný „vzťah“ Slovenskej reči a translatológie síce *de iure* ešte 90 rokov netrvá, nasledujúci prehľad však ukáže, že bol intenzívny a pevný presne tak, ako to implikuje toto 90-ročné jubileum. A tak hoci pilotná práca s translatologickou tematikou v Slovenskej reči (ďalej aj SR) vyšla až v roku 1935 (v poslednom dvojčíslu 9 – 10 tretieho ročníka 1934/1935), a teda do jubilea vzťahu niekoľko rokov chýba, predsa len sa pri 90. výročí založenia časopisu patrí zrekapitulovať témy, ktorými „vzťah“ translatológie a tohto periodika žil. Sú totiž dôkazom, že slovenské myslenie o preklade sa na stránkach Slovenskej reči už od začiatku dynamicky a produktívne vyvíjalo. V prvých ročníkoch SR sa veľká pozornosť venovala jazyku literárnych diel vrátane prekladov, a preto bolo toto periodikum dôležitou publikačnou platformou pre vedu o preklade.

Spomínanou pilotnou prácou k témam prekladu bola štúdia s názvom *Naša prekladová literatúra* (Mihál 1934/1935, s. 260 – 265), ktorá podrobila kritike preklad diela *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda* z cirkevnej slovančiny. Hneď na začiatku tak nastavila smer, ktorým sa bude translatologické uvažovanie v jazykovednom periodiku uberať. Vzhľadom na charakter tohto publikačného priestoru i na dobové okolnosti etablovania slovenčiny aj v preklade nasmerovala celkom pochopiteľne translatologický výskum ku kritike prekladu a čiastočne ku komparatívnej štylistike. Kritika prekladu totiž poukazuje na to, ako sa prekladateľ i cieľový jazyk dokázali vyrovnáť so špecifikami východiskového textu (VT) a preniesť ich do textu cieľového (CT), a komparatívna štylistika si zasa všima rozdiely medzi vyjadrovacími prostriedkami východiskového jazyka (VJ) a cieľového jazyka (CJ).

Je tiež symptomatické, že táto prvá Mihálova štúdia sa zamerala na dielo, ktoré súvisí s našou veľkomoravskou slovesnosťou. J. Mihál vyčíta prekladateľovi J. Stanislavovi lapsusy pri prevode morfológických špecifik východiskovej cirkevnej slovančiny, napr. činné prídavné slovo *-vší*, ktoré autor štúdie J. Mihál nazýva „prechodník minulý na *-vší*“, (s. 261). Hoci sa tento tvar podľa neho pričíta nášmu jazykovému „čutiú“, predsa len ho spisovný jazyk potrebuje na odlišenie časových vzťahov: *kosiac* (prézent), *skosivší* (préteritum), *skosiac* (futúrum). Ako vidno, Mihál tu exemplifikuje tvarmi rôzneho charakteru (prechodníky a particípium), ktorých pojmové i terminologické uchopenie sa nekryje s dnešným, čo takisto dokazuje postupné formovanie sa slovenskej lingvistiky a jej terminologického aparátu. Poukazmi na rozdielne vyjadrovacie možnosti cirkevnej slovančiny a (súdobej) spisovnej slovenčiny je Mihálova štúdia príspevkom ku komparatívnej štylistike.

V rámci kritiky prekladu Mihál upozorňuje na sémantické posuny v preklade: napr. spojenie *postrigbše jь na popovьstvo* je preložené ako *ostrihat' vlasy* namiesto

presnejšieho *tonzurovať*; namiesto správneho ekvivalentu v *evanjeliách* alebo v *evanjelistoch* je použitý doslovizmus v *evanjelských knihách*. Nezostáva pritom len pri východiskovej cirkevnej slovančine a cieľovej slovenčine, ale pri argumentácii sa odvoláva na latinskú verziu týchto textov.

V intenciách komparatívnej štylistiky a kritiky prekladu pokračuje J. Mihál v ďalšom svojom príspevku *Z prekladovej literatúry* (1937/1938, s. 45 – 50), kde analyzuje Prídavkov preklad *Juliana Apostatu* od Merežkovského. Jeho výhrady, hoci miernejšie ako pri Stanislavovom preklade, sa týkajú ekvivalentov najmä z pohľadu prekladovej slovenčiny. Mihál si všima rozličné tvarové či významové nuansy medzi originálom a prekladom a kladie tak základy redakčnej práce, ktorá z prekladu odstraňuje zdanlivo primerané ekvivalenty a nahrádza ich kolokačne typickými či významovo adekvátnejšími (porov. *za stenou bolo počuť* vz. *spoza steny bolo počuť*). Tieto postuláty už naznačujú neskoršiu silnú tradíciu, ktorú má v slovenskom kontexte redakcia prekladu. Dôkazom je presvedčenie, že za vytvorenie zlého prekladu nesie zodpovednosť prekladateľ, ale za vydanie zlého prekladu zodpovedá nakladateľstvo; redaktor nesmie pripustiť, aby takýto preklad vyšiel (Lapárová 1952/1953, s. 307).

Mihál tiež poukazuje na tzv. lexikálnu cudzotu, napr. namiesto *bol prehlásený* správne *vyhlásený*; namiesto *ložnica* správne *spálňa* (1937/1938, s. 45), a oceňuje, ak prekladateľ Prídavok použil „dobré slovakizmy“ (s. 50). Ak niektoré Mihálove náhrady pôsobia zo súčasného pohľadu ako archaizmy (namiesto ekvivalentu *obočie* navrhuje lexému *obrvy*; s. 47), je to výsledok jeho úsilia o jazykovú čistotu prekladov, bez zbytočných vplyvov češtiny.

Zora Jesenská (1942/1943, s. 8 – 17) zdôrazňuje, že pri kritike prekladu treba poznať východiskový text (VT) a nespoliehať sa len na dobrý dojem z cieľového textu (CT). Podľa nej nestačí len to, aby slovenčina prekladu bola pekná a preklad „plynný“. Dobrý preklad sa prejavuje v tom, ako prekladateľ zachytil „charakter a zvláštnosti slohu pôvodiny“ (s. 8), pričom pod označením *sloh* chápe autorský štýl či štýl konkrétnych diel. Jesenská tiež zdôrazňuje, že každý autor píše inak, používa iný typ rýmu, odlišný jazyk a register, čo pri preklade treba rešpektovať. Preto oceňuje, že prekladateľ Gogolovho *Revízora*, Mikuláš Gacek, neprekladal jednotlivé slová, ale usiloval sa zachytiť „farbistot“ Gogolovho jazyka a urobiť slovenský text čo „najjaviskovejším“. Aby dlhšie Gogolove vety pôsobili prirodzenejšie a aby mali dikciu hovorenej slovenčiny, Gacek ich delí na kratšie, čo Jesenská takisto oceňuje. Voľný preklad a odchýlka od originálu totiž môžu zachytiť pôvodný autorov úmysel „plnšie a výraznejšie, a to i v próze, ako otrocká doslovnosť“ (s. 10). Takýto preklad i pri voľnosti zachytí zvláštnosti pôvodiny – čo z prekladu robí umenie, nielen prostý mechanický prevod originálu.

O to sa napokon Jesenská usiluje aj vo svojich prekladoch. Preto v *Bratoch Karamazovcoch* rešpektuje Dostojevského štýlové konštanty: hovorovosť v opisných častiach (ako dôsledok toho, že Dostojevskij svoje romány diktoval), hyperbo-

lickosť, dramatickosť, komickosť, zvýšenú frekvenciu deminutív na takých miestach, kde v slovenčine nie sú typické (Jesenská 1942/1943, s. 11 – 12). Úlohou prekladateľa je dodržiavať štýlové konštanty aj za cenu „rečových násilností“, pretože sa tak uchová výrazová zvláštnosť originálu. Použitie okazionalizmov a bibličtiny (nie bernolákovčiny) v preklade obhajuje prekladateľka Jesenská tým, že umožňujú zachytiť východiskové okazionalizmy a archaický a obradový charakter bibličtiny dodáva textu slávnosť, charakteristickú pre cirkevnú reč.

Príznakový východiskový jazyk teda prekladateľka zachytáva príznakovými prostriedkami slovenčiny: zvláštnym slovosledom, vokatívami, „priečodníkom minulým“ (*zastavíš*). Z. Jesenská tiež rešpektuje výrazové charakteristiky originálu, napr. imituje chybné vyjadrovanie postavy. Ak by to nerobila, výsledkom by síce bol obsahovo totožný preklad, ale nebola by v ňom zachovaná typická reč, ktorou autor v pôvodine charakterizuje postavu, jazyk v preklade by o postave nič nevyppedal. Preto autorka pripomína, že hoci správnosť a čistota treba v preklade požadovať, pri posudzovaní prekladu to nie je jediné kritérium. Na druhej strane pripúšťa, že ani narúšať normu spisovného jazyka nemožno bezdôvodne. Každý spisovateľ má svoju individualitu a prekladať znamená vcítiť sa do ducha pôvodiny i do autorovho zámeru tak, aby sa zachovala sila a výraznosť originálu. Ani odkláňať sa od originálu nemožno neodôvodnene a bezbreho.

2. CHUTOR ČI LAZ? DISKUSIA O PREKLADE ŠOLOCHOVOVHO ROMÁNU *TICHÝ DON* (50. ROKY)

Ešte častejšie sa translatické témy začínajú objavovať na stránkach SR v 50. rokoch 20. storočia. Bolo to spôsobené aj tým, že časopis reagoval na významnú diskusiu o Jesenskej preklade Šolochovovho románu *Tichý Don*, ktorá sa v roku 1951 (od č. 5 z 5. februára 1951) rozvinula v Kultúrnom živote (porov. Uhlár 1951/1952, s. 298). Tak trochu leitmotívom sa v diskusii na stránkach Slovenskej reči stal preklad ukrajinského slova *chutor* slovenskou lexémou *laz*.

V rámci diskusie sa k téme vyjadril Vlado Uhlár (1951/1952, s. 293 – 301). Kým Ján Ferenčík (1951, cit. podľa Uhlár 1951/1952, s. 298) považoval lexému *laz* za nepresný ekvivalent, V. Uhlár vníma tento ekvivalent ako najjednoduchší a najsprávnejší. Argumentuje charakterom niektorých slovenských lazov, ktoré sa podobajú na to, čo pomenúva ukrajinské slovo *chutor*. Zdôrazňuje, že prekladateľ by mal vedieť využívať možnosti cieľového jazyka a vhodne rozširovať významy slov o rôzne odtienky, aby sa slovná zásoba nearchaizovala, ale primerane využila aj v preklade. Preto sa Jesenská usilovala prekladať všetko, čo sa dá, a cudzie slová preberala iba v najkrajnejšom prípade.

V diskusii pokračuje svojím príspevkom samotná prekladateľka *Tichého Donu* Zora Jesenská (1951/1952, s. 301 – 307). Nesúhlasí s Ferenčíkovým názorom, že

umelecké dielo môže byť preložené aj neumelecky a že stačí, ak je umelecký preklad presný, spoľahlivý a v dobrej spisovnej slovenčine. Podľa nej preklad umeleckého diela musí byť tiež umeleckým dielom. Odvoláva sa pritom na sovietskeho teoretika P. Topera, podľa ktorého prekladateľ umeleckého diela „neopakuje jednotlivé slová a syntaktické formy cudzieho textu, ale opakuje proces tvorenia knihy, overuje si voľbu slov, väzieb, syntaktických konštrukcií na živom jazyku svojho ľudu, na vnímaní svojich súčasníkov. Bez toho je preklad iba mŕtvou, nevernou, protiumeleckou kópiou“ (Topera 1952, s. 244, cit. podľa Jesenská 1951/1952, s. 303).

Podľa Topera „netreba prekladať jednotlivé slová, ba ani vety, ale reprodukovat' myšlienky a obrazy originálu“ (s. 303). Jesenská vyvracia názor kritikov, že zachovaním slova *chutor* (ale i ďalších slov ako *kureň*, *arba*, *čekmeň*, *majdan*) by preniesla do svojho prekladu donskej ovzdušie. Podľa nej by nepreloženie tohto slova (i ďalších slov) spôsobilo, že text by bol nezrozumiteľný a nebol by prekladom. Nadmerné preberanie slov z východiskového jazyka v preklade je skôr dôkazom nesprávneho chápania vernosti prekladu a prejavom prekladateľovej neschopnosti vyjadriť dielo prostriedkami rodného jazyka, ktorý zrejme prekladateľ dostatočne nepozná a nevie s ním narábať. V preklade možno zachytiť národný charakter diela nie otrockým preberaním slov východiskového textu, ale reprodukciou spoločenských a hospodárskych vzťahov medzi ľuďmi, psychikou postáv a ich vzťahom ku skutočnosti.

Jesenská však nie je a priori proti všetkým cudzím slovám; niektoré sú pomerne známe a tie majú v preklade svoje miesto. Ak sa cudzie slovo prevezme do prekladu ako prvok koloritu, malo by byť použité tak, aby kontext naznačil jeho sémantiku. Ak totiž čitateľ neznámemu slovu nerozumie, toto slovo nedokáže uňho vyvolať predstavu, akú mal čitateľ VT, a to ide proti požiadavke vernosti prekladu. Preto napr. v prospech použitia ekvivalentu *laz* hovoria aj jeho konotácie (niečo izolované od hlavného diania), čo sa kryje s ideovým zámerom VT.

Jesenská (1951/1952, s. 305 – 306) sa tiež prikláňa k Uhlárovej požiadavke vhodne rozširovať významy slov; súčasne však uznáva užitočnosť prebiehajúcej diskusie o jej preklade a pripúšťa, že v počte a charaktere niektorých použitých slov zašla príďaleko. Iné slová však obhajuje tým, že ich používajú slovenskí spisovatelia, sú živé a bežné. Preto jednou z povinností prekladateľa (a spisovateľa) je strážiť bohatosť slovenčiny, neochudobňovať jej výrazové možnosti tým, že niektoré slová sa budú vyhlasovať za archaizmy, hoci nimi nie sú, a zbytočne slovenčinu nepresycovať cudzími slovami.

Š. Peciar (1952/1953, s. 155 – 160) v reakcii na Jesenskú a Uhlára konštatuje nedostatok všeobecnej teórie prekladu, čo spôsobuje, že sa o otázkach prekladu boja diskutovať prekladatelia i jazykovedci. V súlade s dobovým naratívom to Peciar pripisuje buržoáznej jazykovede, keďže napr. štrukturalizmus sa podľa neho týmto

otázkam vyhýbal. Peciar vidí vzor v sovietskej literárnej kritike, ktorá vedie „nemilosrdný boj proti krajovým výrazom, proti provincializmom, proti žargónovým výrazom i proti zastaralým slovám v spisovnom jazyku“ (s. 156). V tomto duchu je Peciar proti používaniu niektorých slov v Jesenskej preklade *Tichého Donu*, napr. slova *rab* vo výraze *rab boží* namiesto kolokačne typického *sluha boží*. Odmietá bezvýhradne prijímať zásadu oživovania zastaraných slov, dáva však za pravdu Jesenskej, podľa ktorej ukrajinské prvky treba prekladať, ak nie sú v našej literatúre známe. Nepreložené slová totiž znečisťujú jazyk a pre čitateľa robia dielo nezrozumiteľným. Prekladateľ preto musí starostlivo zvážiť mieru tzv. „nepreložiteľných“ pomenovaní neznámych reálií. Aj Peciar je za prekladanie slova *chutor*; namiesto ekvivalentu *laz* však navrhuje „neutrálne“ lexémy *dedina*, *dedinka*.

Peciar tiež súhlasí s Toperom (a Jesenskou), že prekladateľ si overuje slová, väzby a syntaktické konštrukcie na živom jazyku svojho ľudu (Jesenská 1951/1952, s. 303). Nestotožňuje sa však s tým, že Jesenská preložila ukrajinské vety v dialógoch nie do spisovnej slovenčiny, ale do spišského nárečia. Ľudovosť podľa neho nespočíva vo vnášaní akýchkoľvek prvkov ľudovej reči, ale len tých, ktoré sú súčasťou celonárodného jazyka. Nie je pritom jasné, kde vedie dištinktivná čiara medzi prípustnými a neprípustnými prvkami ľudovej reči.

Peciar priznáva, že je ťažké riešiť preklad diela, v ktorom sú použité dva príbuzné jazyky ako ukrajinčina a ruština, ale použiť akékoľvek nárečie podľa neho nie je riešením. Tu sa vyjadruje k veľmi dôležitej otázke, s ktorou sa musia často vysporiadať prekladatelia, a to otázke prekladu dialektu z VT do CT. Podľa Peciaru ak sa už zvolí nárečie, nech je čo najbližšie spisovnej slovenčine (teda stredoslovenské nárečia) alebo nech sa z iných nárečí vyberú také prostriedky, ktoré majú predpoklad stať sa celonárodnými. Ide najmä o lexikálne prvky, menej už o hláskoslovné a gramatické prvky. Nárečové prvky by sa navyše mali používať v reči postáv, nie v autorskej reči, a nemali by sa nadužívať, aj keď je vo VT veľa dialektizmov. Treba rešpektovať, že situácia v každom jazykovom spoločenstve je vo vzťahu k dialektizmom v umeleckom texte odlišná.

Peciar sa domnieva (1952/1953, s. 159), že do pojmu vernosti a presnosti prekladu treba zahrnúť voľbu výrazových prostriedkov, čo je najmä otázka štylistická; preto je dobrý preklad predovšetkým otázka štýlu. Nazdáva sa však, že Jesenská kladie až priveľký dôraz na tzv. „emočnú silu slova“ a nadužíva citovo podfarbené a neobvyklé slová na úkor bežných a zaužívaných slov.

K diskusii o Jesenskej preklade slova *chutor* sa vracia aj J. Horecký (1952/1953, s. 270 – 274). Jeho postoj je kritický: podľa neho sa príliš detailne rozoberá preklad jednotlivých slov, uvažuje sa, do akej miery sú prípustné nárečové či archaické slová. To napokon vyúsťuje do celkom nepodstatnej otázky, či má prekladateľ ruské slovo *chutor* preložiť do slovenčiny slovom *laz* alebo či ho má nechať nepreložené

ako pomenovanie špecificky ruských reálií. Lenže tu ide skôr o to, či je východiskové slovo priemernému čitateľovi dosiaľ neznáme, či podľa kontextu čitateľ vie odhadnúť sémantiku slova.

Napokon sa k polemike o preklade slova *chutor* krátko vyjadruje aj L. Dvoně (1957, s. 67). Pripomína, že hoci cieľový ekvivalent *laz* pomenúva iný typ usadlosti ako východiskový *chutor*, ak sa budú neustále zdôrazňovať rozdiely medzi denotátmi východiskového a cieľového pomenovania, množstvo pomenovaní sa nebude dať preložiť, lebo medzi množstvom denotátov jestvujú sémantické rozdiely. Preto netreba robiť z každého cudzieho slova nepreložiteľnú reáliu.

3. KRITIKA UMELECKÉHO PREKLADU (50. ROKY)

Ako reakciu na to, že sa diskusia o preklade nerozvíjala dostatočne, publikovala SR tri referáty (Sekaninová-Čulenová 1952/1953, s. 243 – 247, Malíková 1952/1953, s. 247 – 251, Lapárová 1952/1953, s. 251 – 254) o translátologických prácach sovietskych teoretikov A. V. Fjodorova a B. A. Grifcova.

V práci *Spôsoby a úlohy umeleckého prekladu* A. V. Fjodorov pripomína, že presnosť prekladu je relatívny pojem, lebo ak sa dodrží presnosť voči originálu v jednej veci, nemusí sa to podariť v druhej (Sekaninová-Čulenová 1952/1953, s. 244). S odlišným kultúrnym a jazykovým charakterom prekladaného diela sa možno vysporiadať buď zameraním na cieľový (materinský) jazyk, alebo na východiskový (cudzí) jazyk, alebo neutralizáciou týchto prvkov. Tento prístup sa do istej miery prekrýva s koncepciou naturalizácie, exotizácie a kreolizácie (Vilíkovský 1984). Pri neutralizačnom preklade sa však stiera svojráznosť originálu a jeho charakteristické prirovnania a obrazy. Cenné sú Fjodorovove návody, ako postupovať pri preklade dialektizmov a tzv. barbarizmov.

V ďalšej svojej práci *Základné otázky teórie prekladu* Fjodorov konštatuje, že všetky preklady majú spoločný cieľ: čo možno najbližšie oboznámiť čitateľa, ktorý neovláda jazyk originálu, s daným textom (alebo s obsahom hovoreného slova); a majú spoločnú úlohu: vyjadriť prostriedkami jedného jazyka to, čo bolo vyjadrené prostriedkami iného jazyka, a nenarušiť pritom jednotu obsahu a formy. Prekladatelia by mali dobre ovládať východiskový i cieľový jazyk a byť dobre oboznámení s vecou, o ktorej sa v diele hovorí (Malíková 1952/1953, s. 247). Fjodorov tiež pripomína, že jednotlivé jazyky majú rôzne vyjadrovacie prostriedky a pri preklade sa musí zachovať čo najväčšia presnosť s tými prostriedkami, ktoré má CJ k dispozícii.

Podľa Fjodorova je úloha prekladu v prvom rade štylistická a na výbere lexikálnych a gramatických prostriedkov záleží. Tento výber je určovaný zameraním prekladu a rešpektovaním noriem, ktoré existujú v jazyku pre daný štýl (Malíková 1952/1953, s. 249). Napr. v náučných textoch slúžia termíny a syntax na jasné pretlmočenie myšlienky, a preto v odbornom preklade možno rozbiť vetu, zmeniť slovo-

sled, spojiť niekoľko viet. Pre krásnu literatúru je charakteristická variabilita výrazových prostriedkov pri výstavbe obrazu, ktoré spolupracujú na vytvorení umeleckého účinku.

B. A. Grifcov sa nazdáva, že prekladateľ sa musí podriaďiť štýlu originálu, t. j. zrieknuť sa svojich vyjadrovacích preferencií. Nesmie tiež upadnúť do prekladateľského žargónu: kým v pôvodných jazykových prejavoch sa prekladateľ vyjadruje prirodzene, pri preklade sa dostáva do zajatia VT, nechce vynechať ani jedno slovo a používa zvraty typické pre VJ. Je to spôsobené tým, že kým spisovateľ veci najprv vidí, až potom ich pomenúva, prekladateľ najprv pomenúva a až potom si predstavuje. Slabý prekladateľ vidí iba individuálne slová, a tak riziko preňho predstavujú frazémy či prevzaté slová, ktoré do CJ nemusia byť prevzaté so všetkými významami (Lapárová 1952/1953, s. 252 – 253).

Do série štúdií o kritike prekladu prispieva aj P. Branko (1952/1953, s. 215 – 219). Pripomína, že sa nestačí venovať len kvalite prekladov, ale treba skúmať aj stav prekladovej kritiky. Úlohou každého posudzovateľa prekladu je zistiť, ako sa prekladateľovi podarilo preniesť výrazové bohatstvo originálu do CJ. Preto musí byť súčasťou analýzy prekladu jazykový rozbor. Ten však v súdobých recenziách prekladov podľa Branka takmer úplne chýba alebo sú v nich použité len vágne konštatovania o „výstižnom“ či primeranom preklade. Ak preklady neprešli detailným rozborom, nemožno ich na základe niekoľkých chýb označiť za nevyhovujúce, ani ich nemožno hodnotiť paušalizujúco pozitívne. Len detailný rozbor prekladov môže prispieť k rozvoju domácej i prekladovej literatúry.

Málo sa tiež uplatňuje pravidlo o rešpektovaní už existujúceho prekladu pri jeho citovaní v inom preklade, čo Branko dokumentuje príkladmi. S dôslednosťou sebe vlastnou Branko kritizuje tiež interferencie češtiny v prekladoch českých textov do slovenčiny, pretože na takýchto zdanlivých „malichernostiach“ stojí a padá štylistické majstrovstvo prekladateľa. Apeluje na tých, čo „v praxi narábajú s jazykom v umeleckých dielach“, aby svoje poznatky zovšeobecňovali, zverejňovali a tak položili základy didaktiky prekladu.

Branko takisto žiada, aby tí, ktorí posudzujú preklady a hodnotia ich ako nekvalitné, boli sami otvorení sebakritike, pretože ani oni nie sú neomylní a aj kritizovaní by takto kritiku lepšie prijali. V duchu sebakritiky Branko upozorňuje na chyby vo svojom preklade Gorkého tetralógie.

Ako nekompromisný kritik sa prejavil aj J. Mihál (1954, s. 186 – 190), ktorý podrobil tvrdej kritike Jesenskej preklad *Tarasa Bul'bu*. Prekladateľke vyčíta prekladové kalky, zbytočné novotvary, zjemňovanie či zosilňovanie výrazu, vynechávanie slov či viet, pričom jeho neutrálny kritický tón miestami prechádza do ironického. To je tak trochu v rozpore s jeho vlastnou požiadavkou, že jazyk prekladu musí byť podrobený dôkladnému rozboru, ktorého výsledkom má byť konštruktívna a poučná

kritika bez invektív (Mihál 1955, s. 169). Mihál požaduje, aby prekladatelia a redaktori boli školenými lingvistami, lebo takto by dobre poznali cieľový jazyk. Prekladatelia totiž používajú len toľko slov, koľko majú vo svojom vedomí (Mihál 1955, s. 169).

Mihál takisto pripomína dôležitosť štylistickej ekvivalencie v preklade; expresívny výraz originálu treba preložiť expresivizmom, idiómy nahrádzať idiómami cieľového jazyka, pri synonymách voliť tie, ktoré sú kontextovo vhodné (napr. *christian pastors*, nie *kresťanskí pastieri*, ale *kresťanskí pastori*). Pri preklade funkčných mien treba zachovať význam, aký majú v pôvodine (napr. *Cruncher* – *Chrúmač*), a vyhýbať sa neľubozvučným slovám (*poželanija* – namiesto *dobropriania* správne *želania*, *gratulácie*). Doslovný alebo príliš voľný preklad nevystihuje pravý zmysel originálu a strácajú sa významové odtienky (s. 172).

Mihál konštatuje (1955, s. 168), že menšie či väčšie chyby sa vyskytujú v každom preklade, prekladateľ sa však má snažiť, aby ich bolo čo najmenej, aby preklad v čitateľovi vyvolával tie isté dojmy a predstavy ako pôvodina. To sa napokon potvrdilo aj v jeho vlastnom preklade románu *Syn pluku* z ruštiny, na čo poukázala V. Lapárová (1952/1953, s. 304 – 307). Nadväzujúc na štúdie sovietskych teoretikov, Lapárová vyčíta Mihálovi použitie falošných priateľov, napr. rus. *vrag* vs. slov. *vrah*. Podľa nej dobrý prekladateľ myslí vždy vo svojom materinskom jazyku a nenechá sa ovplyvniť rečovými zvratmi z VJ, ktoré sú pre slovenčinu cudzie: „Každá preložená veta musí znieť po slovensky a musí sa podriaďiť logike a estetike slovenského jazyka.“ (s. 305). Podotýka, že v slovenčine sú prechodníky a prídavia na rozdiel od ruštiny zriedkavé, takže keď ich prekladateľ použije, nezbažil sa celkom vplyvu originálu. Lapárová poukazuje na výrazy, ktoré ruská teória prekladu volá „otsebiatiny“ (vymysleniny), lebo v origináli sa nevyskytujú; ide napr. o ekvivalenty, ktoré zosilňujú výraz, napr. namiesto nociónálneho slova je použité slovo expresívne. Kritizuje Mihála za použitie príliš írečitých slov, ktorým slovenský detský čitateľ neporozumie. Pripomína výrok ruského teoretika K. Čukovského¹, že zlý preklad je „porušujúce ohováranie autora prekladanej knihy, ale aj zlomyseľné záškodníctvo, ktoré spôsobuje škodu čitateľským masám“ (s. 307).

M. Hayeková (1955, s. 163) vo svojom detailnom rozboře prekladu diela W. Goetheho *Učňovské roky Wilhelma Meistera* zdôrazňuje, že prekladateľ by mal poznať autorove myšlienky, jeho štylistické a jazykové osobitosti a preložiť i jazykové finesy originálu, aby cieľového čitateľa oboznámil s myšlienkami i s celou umeleckou náplňou diela. Ku Goetheho dielu sa Hayeková vracia v ďalšej štúdií (1957, s. 183 – 190), v ktorej analyzuje preklad románu *Vandrovnícke roky Wilhelma Meistera*. Hoci obom prekladom vyčíta nepresnosti a nedokonalosti, napokon kon-

¹ K. Čukovského a N. Gumil'ova celkom nedávno slovenskej translatológii predstavila v komentovanom preklade I. Kupková (2019).

štatuje, že slovenčina oboch prekladov „je na úrovni“. Tým potvrdzuje, že preklad v tom čase mal spĺňať „dvojakú výchovnú úlohu: literárnu i jazykovú“ (Hayeková 1957, s. 190). Hayekovej analýza neadekvátnych prekladových riešení prezentovaná v oboch štúdiách je súčasne komparatívnym návodom, ktorý prekladateľov z nemčiny do slovenčiny upozorňuje na morfo-syntaktické a lexikálne rozdiely medzi obojma jazykmi.

4. OTÁZKY ODBORNÉHO PREKLADU (50. – 70. ROKY)

Už spomínané intenzívnejšie reflektovanie translatologických tém v SR v 50. rokoch 20. storočia sa však nezameriavalo len na otázky umeleckého prekladu, resp. na diskusiu o Jesenskej prekladoch, ako by sa to z doterajšieho prehľadu mohlo zdať. Pozornosť sa obracala aj k odbornému prekladu a prekladu termínov. Prvou zo série štúdií o odbornom preklade je Horeckého práca *Preklady z ruštiny z hľadiska terminológie* (1951/1952, s. 202 – 205). Vzhľadom na dobu publikovania J. Horecký celkom pochopiteľne poznamenáva, že všetky poznatky sa do slovenského prostredia dostávajú z ruštiny, preto je úroveň prekladov z tohto jazyka taká relevantná. Paradoxne však (v tom čase) chýbajú spoľahlivé slovníky, prekladatelia nie sú dostatočne pripravení, nepoznajú sovietske reálie.

Horecký sa zamýšľa nad otázkou, či sa ruské termíny majú prekladať doslovne alebo sa majú nahradzovať zodpovedajúcimi slovenskými termínmi, bez ohľadu na ruské znenie. Za jediný správny považuje druhý spôsob. Argumentuje o. i. tým, že v oboch jazykoch fungujú odlišné slovotvorné modely, a tak ruské termíny či väzby nemožno do slovenčiny prekladať mechanicky. Napr. kým pre ruštinu je typickejšia konštrukcia s nezhodným prívlastkom, v slovenčine je častejší model so zhodným prívlastkom. Alebo kým ruské pomenovanie je dvojslovné (*agregatnoje sostojanie*), slovenské je jednoslovné (nie *agregátny stav*, ale *skupenstvo*). A opačne: jednoslovné ruské kompozitum má dvojslovný slovenský ekvivalent (*avtostrojenije* vz. *výroba automobilov*).

Termíny preto netreba prekladať, ale hľadať rovnocenné slovenské ekvivalenty. Tam, kde ich niet, sa treba pokúsiť o doslovný preklad, ktorý rešpektuje princípy tvorby slovenskej terminológie, slovotvorné možnosti slovenčiny i jej pomenovacie modely. Odborný prekladateľ by mal poznať reálie, teda denotát, ktorý sa pomenúva, a ovládať termíny, ktoré sa v oboch jazykoch používajú na jeho označenie. Nemožnosť mechanického prevodu termínov Horecký ilustruje na viacslovných pomenovaniach, v ktorých ruské slovo *sad* sa neprekladá automaticky slovenským ekvivalentom *sad*, lebo rus. *detskij sad* je v slov. *materská škôlka*; rus. *botaničeskij sad* je slov. *botanická záhrada*.

Ako sme už naznačili, v počiatkoch existencie stránkach SR v 30. a 40. rokoch, ale čiastočne aj v 50. rokoch sa translatologické práce venovali predovšetkým ume-

leckému prekladu. Podľa J. Horeckého (1952/1953, s. 270 – 274) sa však pri takejto extenzívnej diskusii o umeleckom preklade zabúda na preklad odborných a popularizačných diel, a to napriek tomu, že majú na prekladovej literatúre značný podiel. Akoby sa jazyk odbornej literatúry nevnímal ako dôležitá a rovnocenná súčasť spisovného jazyka.

Keďže dominantou odborného diela je jeho terminologickosť, v odbornom preklade sa najväčšia pozornosť venuje otázkam prekladu odborných termínov. Pri terminológii však nemožno hovoriť o prekladaní, ale skôr o substituovaní cudzojazyčných termínov našimi. Popri dôležitosti prekladu termínov ide pri odbornom preklade o gramatické, syntaktické a štylistické špecifiká odborného textu. Podľa Horeckého nie sú tri požiadavky (presnosť, zrozumiteľnosť a jazyková správnosť) v našich prekladoch vždy dostatočne vyvážené. Zvyčajne je dôraz len na vecnú presnosť na úkor zrozumiteľnosti. Zo snahy o čo najväčšiu presnosť vzniká doslovný preklad a ten nemôže byť uspokojivý, ak sa v ňom zanedbávajú ostatné roviny, ako gramatická, syntaktická a štylistická. Typickým príkladom je vyjadrovanie príslovkového určenia spôsobu, kde proti ruskej prechodníkovej väzbe býva v slovenčine predložková väzba alebo vedľajšia veta.

Dobry prekladateľ by si mal pred prekladom dôkladne preštudovať štylistické prostriedky daného jazyka, samotného autora a jeho diela a nájsť príslušné paralely v slovenčine. V odbornom preklade sú odchýlky od originálu prípustnejšie než v preklade prózy, lebo v odbornom preklade sa kladie dôraz na jasnosť výkladu, kým v umeleckom diele sa väčší dôraz kladie na formu. Preto je správne, že sa v snahe o väčšiu zrozumiteľnosť pri odbornom preklade čiastočne pozmení stavba viet. Tak ako sa termíny majú substituovať, nie prekladať, rovnako by sa gramatické a štylistické prvky mali nahrádzať rovnocennými slovenskými ekvivalentmi tak, aby sa zachoval celkový ráz originálu. Súčasne sa však má prekladateľ vyhnúť vnášaniu typických cudzojazyčných väzieb do prekladu.

V príspevku o preklade ruského slova *čeriomucha* do slovenčiny sa problematike odborného prekladu venuje J. Rybák (1965, s. 282 – 286). Ukazuje sa však, že medzi odborným prekladom (botanickej) terminológie a jej použitím v umeleckom preklade je rozdiel. Umelecký prekladateľ si pri tejto lexéme volí skôr ekvivalent, ktorý odráža stav v úze (*třпка*), a nie terminologický, slovníkový ekvivalent (*čremcha*), ktorý čitatelia nemusia poznať.

Medzníkom v úvahách o odbornom preklade bola prvá celoštátna konferencia o odbornom preklade, ktorá sa uskutočnila v r. 1972 v Nitre. Konferenčné príspevky z nej boli publikované v zborníku *Preklad odborného textu* (1977) a vo svojej prehľadovej štúdii ich predstavuje J. Mlacek (1977, s. 321 – 326). Dovtedy sa tradovalo, že z pohľadu štylistiky je odborný preklad takmer bezproblémový, akurát treba ustriehnuť terminologickú stránku VT a CT (s. 321). J. Mlacek však odkazom na

Popovičov výrok z *Teórie umeleckého prekladu* (1975) pripomína, že štylistika svojím zapojením sa do výskumov prekladu „zvedečila“ teóriu prekladu. Recipročne však aj „teória prekladu prehľbuje štylistiku odborného prekladu“ (Mlacek 1977, s. 321). Z Popovičovho príspevku na tejto konferencii Mlacek vyberá konštatovanie, že „aj odborný preklad je vo svojej podstate štylistická operácia, aj keď sa tu neprenášajú estetické, ale vecné informácie“ (Popovič 1977, s. 192, cit. podľa Mlacek 1977, s. 321). Popovič však súčasne pripúšťa, že v odbornom preklade je interpretačná zložka prítomná, hoci je oslabená (s. 192).

Ďalším zásadným príspevkom z tejto konferencie je štúdia *Štylistika odborného prekladu*, v ktorej F. Miko stanovuje o. i. základné výrazové kategórie pri odbornom preklade (Mlacek 1977, s. 321 – 322). Jedličkova štúdia *Lingvistické predpoklady vedy o preklade* z predmetného zborníka (1977) sa venuje uplatňovaniu spisovnej normy v odbornom preklade, fungovaniu tzv. štylistických vrstiev v odbornom preklade aj problematike vnútornej štylistickej diferenciacie odbornej štýlovej oblasti a odrazu tejto diferenciacie pri odbornom preklade (Mlacek 1977, s. 322).

Samotný J. Mlacek sa zameriava na otázku vnútorného štylistického členenia odborných textov, ktorej sa autori v citovaných konferenčných príspevkoch dotkli len okrajovo. Problematika odborného prekladu má svoje špecifické štylistické črty nielen v porovnaní s umeleckým prekladom, ale aj vo vzťahu k diferenciacii odborného štýlu.

Hoci počet a systémové rozloženie výrazových vlastností v jednotlivých národných jazykoch sú približne rovnaké alebo podobné, štýly jednotlivých jazykov sa navzájom odlišujú využitím výrazových kategórií a ich rozdielnou konfiguráciou (Miko 1977, s. 43, cit. podľa Mlacek 1977, s. 324). Ten istý štýl potom nemá v rozličných jazykoch rovnaké vlastnosti. Napr. slovenský popularizačný štýl je v porovnaní s francúzskym popularizačným štýlom oveľa strohejší a málo sa líši od vedeckého štýlu. Vedecký štýl vo francúzštine je menej schematizovaný a uniformovaný, častejšie prechádza do popularizačného či esejistického štýlu. Preto verný, doslovný preklad, ktorý by bol založený iba na ekvivalencii slov alebo termínov, by tu v jednom i druhom smere mohol pôsobiť ako štylisticky neekvivalentný (Mlacek 1977, s. 325 – 326). Táto vnútorná diferenciacia odbornej oblasti sa pri preklade do slovenčiny prejavuje aj tak, že napr. pri anglickom vedeckonáučnom texte môže prekladateľ do slovenčiny ponechať viacej kondenzátorov (prechodníkov, neurčitkov alebo prídavných častí), ako ich zachová pri preklade populárnáučného textu, a to aj vtedy, keď sú tieto výrazové prvky v oboch východiskových textoch zastúpené rovnako.

K otázkam odborného prekladu sa Slovenská reč naplno vracia až v novom storočí/tisícročí, keď sa s výraznejším nástupom technológií riešia otázky strojového prekladu (porov. kap. 7).

5. KRITIKA REEDÍCIÍ PREKLADU (50. – 90. ROKY)

V priebehu 90 rokov existencie sa v SR viackrát objavujú analýzy reedícií prekladu, ktoré pochádzajú od toho istého prekladateľa alebo od odlišných prekladateľov. Tieto reedície dokazujú, že prijímajúca slovenská literatúra sa snažila vylepšiť staršie preklady umeleckých diel a priblížiť ich súdobému čitateľovi. Avšak pri revíziách prekladu treba zakaždým pamätať, že druhé vydanie síce dokáže opraviť morfológické, lexikálne či štylistické pochybenia, ale ak sa pri ňom neprihliada na originál, môžu v ňom zostať aj závažné chyby (Sekvent 1976, s. 162).

M. Hayeková (1957, s. 286 – 298) porovnáva dva slovenské preklady románu S. Jókaiho, ktoré vyšli s odstupom 30 rokov. Poukazuje na prednosti a nedostatky oboch prekladových verzií zo stránky jazykovej a sémantickej. Napriek pripomienkam k rozdielnym lexikálnym a štylistickým prostriedkom v oboch prekladoch Hayeková upozorňuje, že spisovná slovenčina za posledných tridsať rokov spravila pokrok.

J. Mihál (1963, s. 239 – 246) analyzuje dva preklady Gogolovho *Revízora*, starší Gacekov z r. 1936 a novší Jesenskej z r. 1961. Medziiným odkazuje na výrok, ktorý zaznel na konferencii o umeleckom preklade, že „preklad má byť presný tam, kde je to možné, a voľný tam, kde je to nevyhnutné“ (s. 241). Najťažšie sa podľa neho prekladajú idiómy, lebo ich preklad je veľmi individuálny. Prekladatelia by mali „zvážiť jednotlivé slová i štylisticky“ (s. 242): cudzie slovo východiskového jazyka treba prekladať cudzím slovom i v cieľovom jazyku, najmä ak je použité na charakteristiku postavy; expresivizmy expresivizmami, spisovné slovo spisovným, nie žargónovým atď.

Na uvedenú Mihálovu kritickú štúdiu reaguje J. Rybák (1964, s. 91 – 97), odvolávajú sa na tézy sovietskych teoretikov, napr. F. Fiodorova či N. Čukovského. Viaceré z Rybákových výhrad voči Mihálovmu hodnoteniu sa týkajú spomínaného prekladu idiómov a štylisticky zafarbených slov; pri nich je „hranica medzi správnym a nesprávnym ekvivalentom menej výrazná a pohyblivá, prechod medzi nimi tvorí rad možných a popritom správnych variantov, ktoré síce oscilujú okolo ideálneho možného prekladu, ale pri rozhodovaní o ich výbere hrá veľkú úlohu osobný vkus a názor“ (Rybák 1964, s. 96). To napokon pri preklade idiómov pripúšťa aj Mihál (1963), pričom ani jeden zo zvolených ekvivalentov nemusí byť nesprávny (Rybák 1964, s. 96). Rybák Mihálovi vyčíta, že miestami je jeho komentár nesprávny a správnejší je Jesenskej ekvivalent, ktorý Mihál kritizuje (1963). Podľa Rybáka by realizácia Mihálových požiadaviek na preklad z ruštiny do slovenčiny mohla utvrdiť tie vlastnosti niektorých prekladov, ktoré znižujú ich hodnotu.

Reedíciu prekladu skúma aj M. Lesná (1959, s. 226 – 230), vychádzajúc z premisy, že každé umelecké dielo – teda aj preklad – treba zdokonaľovať. V tomto prípade ide o reedíciu prekladu Gladkovovej *Povesti o detstve* jeho pôvodnou prekla-

dateľkou Z. Jesenskou. Lesnej analýza ukázala, že v 2. vydaní prekladateľka spolu s redaktorkou pristúpili nielen k zvyčajným pravopisným úpravám v súlade s novou normou, ale v revízii prekladu boli ešte dôslednejšie: zmenili nenáležité ekvivalenty, rusizmy, tzv. falošné ekvivalenty, doslovizmy, upravili slovosled, frazémy a pod. M. Lesná konštatuje, že aj keď sa prekladateľka takto naoko vzdialila od autorových slov, dostala sa paradoxne bližšie k jeho pôvodnej myšlienke.

F. Ruščák (1980, s. 80 – 86) ako štylistik pracuje vo svojej štúdii s termínmi ako štylistické schopnosti prekladateľa či štylistická primeranosť, ktoré používa pri porovnaní prekladov *Ota Goriota* od dvoch prekladateľov, Eleny Turcerovej-Devečkovej z 30. rokov a L. Nováka zo 70. rokov 20. storočia. Z tohto porovnania sa mu novší Novákov preklad javí na veľmi dobrej štylistickej úrovni, lebo približuje text súčasnému čitateľovi, vyznačuje sa hovorovou ľahkosťou a rešpektuje jazykovú normu a variabilitu použitej slovnej zásoby.

Dvom slovenským prekladom *Života Konštantína* a *Života Metoda* zo staroslovenčiny sa venuje E. Krošlákova (1985, s. 193 – 197), porovnávajúc preklad J. Stanislava (1934) a P. Ratkoša (1977). Sústreďuje sa pritom na otázku redundancie v staroslovenčine, v ktorej boli frekventované analytické, slovesno-menné konštrukcie. Novší preklad od P. Ratkoša sa jej javí ako funkčný, keďže uprednostňuje zrozumiteľnejšie a ekonomickejšie jednoslovné slovesné ekvivalenty a tak odstraňuje výrazovú redundanciu.

K slovenských prekladom *Života Konštantína* a *Života Metoda* zo staroslovenčiny sa Krošlákova (1993, s. 216 – 223) vracia ešte po vydaní tretieho prekladu, pričom analyzuje výber a funkciu slovies dicendi v uvádzacích vetách. Všetky tri porovnávané preklady si zvolili odlišný postup pri preklade týchto slovies, pričom vidové charakteristiky ekvivalentov a ich syntaktické zapojenie do textu (v polovetnej konštrukcii alebo v priradovacom súvetí) preklad aktualizovali a spravili pre súdobého čitateľa prijateľnejším.

6. ŠPECIFICKÉ TRANSLATOLOGICKÉ TÉMY (50. – 90. ROKY)

Slovenská reč sa v priebehu svojej existencie venovala aj špecifickým témam, ktoré sa v translatoologických prácach celkovo neobjavujú často.

A. Pranda (1957) analyzuje preklad spevoherných libriet, keďže otázke jazykovej a deklamačnej správnosti sa nedostáva dostatok pozornosti ani od jazykovedcov, ani od hudobných teoretikov, a to napriek jej závažnosti. Pranda svoj príspevok považuje za prvý v tejto oblasti, a tak stanovuje zásady prekladu spevoherného libreta: zásadu jazykovej správnosti, vecnosti a pravdivosti; zásadu ľubozvučnosti a spevnosti; zásadu správnej organizácie dĺžky slabík a nôt.

V súlade s tendenciami dobovej prekladovej kritiky Pranda vyzdvihuje v prekladoch spevoherného libreta upevňovanie slovenčiny. Okrem nej však v preklade

tohto typu zdôrazňuje zásadu ľubozvučnosti, ktorá kladie do popredia vokály, ich pravidelné striedanie s konsonantmi a správnu konsonantickú asibiláciu. Zásadu ľubozvučnosti však Pranda podriaďuje požiadavke správnosti prekladu. Treťou zásadou správneho prekladu spevoherného libreta je primeraná organizácia dĺžok slabík a nôt: „Aby preklad vyhovoval požiadavkám hudobnej výstavby opery a operety, musí sa podriaďiť tej organizácii nôt, aká je v origináli“ (s. 161). To znamená dlhú slabiku podpísať tam, kde je dlhá nota, a krátku tam, kde je nota krátka. Nie vždy je to však možné, čo prekladatelia a samotní hudobní interpreti riešia rôznymi technikami, ktoré Pranda vymenúva a exemplifikuje.

Menej tradičnou, no kľúčovou problematikou prekladu filmových titulkov sa vyznačuje rozsiahla priekopnícka štúdia P. Branka (1951/1952, s. 214 – 233). Jej autor upozorňuje, že dosah filmových titulkov je oveľa väčší ako dosah knižného prekladu či prekladu divadelnej hry. Na jednej strane sú na prekladateľa titulkov také isté požiadavky ako pri iných typoch prekladu (znalosť jazykov i reálií). Na druhej strane je preklad filmových titulkov osobitý, lebo býva oproti rozsahu pôvodných dialógov až o polovicu menší. Jednotlivé scény totiž znesú len určitú dĺžku titulkov, ktorú nemožno prekročiť. K požiadavke presnosti prekladu pristupuje úloha zachovať to, čo je kľúčové pre pochopenie zmyslu. Takáto výrazová skratka je možná aj preto, že film je syntézou štyroch umení, takže ostatné zložky môžu verbálnu zložku doplniť i čiastočne nahradiť. Preto prízvukuje, aby sa preklad titulkov robil z filmu, nie z dialógovej listiny, lebo napr. rôzne nápisy, ktoré sa vo filme objavujú na obraze, často v dialógovej listine nie sú a ostávajú nepreložené, čo je chyba.

Branko sa veľmi ostro a kriticky vyjadruje k úrovni slovenských titulkov viacerých filmov, ohradzuje sa voči prekladu z druhej ruky (napr. aj z češtiny), zdôrazňuje špecifiká prekladu názvov filmov. Jeho štúdia je výnimočná nielen rozsahom, ale aj dôslednosťou, ktorá bola pre P. Branka ako vedca, divadelného i prekladového kritika príznačná. Pôsobivý je aj jeho jazykový záber, od maďarčiny, cez ruštinu, poľštinu, nemčinu až po angličtinu. Práve táto jazyková a odborná všestrannosť Branka oprávňuje sformulovať viacero opatrení, aby sa slovenský preklad titulkov zlepšil.

Tematiku prekladu filmových titulkov z angličtiny rozvíja neskôr ešte A. Sršeň (1966, s. 142 – 146). Aj on pripomína dôležitosť adekvátneho prekladu filmových titulkov, lebo len málokto si prečíta divadelnú drámu, ale dobré filmové titulky majú dosah aj na tých, ktorí vôbec nečítajú. Preto je ich správna štylistická podoba taká dôležitá. Keďže preklad filmových titulkov je špecifický skracovaním textu, prekladateľ musí byť mimoriadne tvorivý, aby zachoval to podstatné. Preto Sršeň navrhuje nehovoriť o preklade titulkov, ale skôr o ich tvorbe. Navyše, pri titulkoch sa uplatňuje nielen preklad v pravom zmysle slova, ale aj substitúcia a jedna z jej foriem, kompenzácia, ako aj transkripcia. Základným postulátom pri preklade filmových ti-

tulkov je dokonalá slovenčina; zároveň však konštatuje, že pri preklade filmových titulkov z angličtiny sa ignoruje, ak je vo filme použité nárečie, slang či argot, a to aj preto, že slang a argot nie sú (v tom čase) v cieľovej slovenčine dostatočne rozvinuté. Vzhľadom na špecifickosť prekladu titulkov (presnosť, úspornosť, umelecká úroveň) je žiaduca špecializácia prekladateľa na túto oblasť.

Z pohľadu východiskového jazyka, taliančiny, je jediná svojho druhu štúdia F. Kočiša (1970, s. 297 – 306) o preklade talianskeho románu *Egoisti* do slovenčiny. Kočiš už pri porovnaní syntaktickej roviny vo VT a CT aplikuje kategóriu posunu. S termínom výrazový posun pracoval F. Miko v súvislosti so svojou sústavou výrazových kategórií a od Miko ho pre svoje translatologické úvahy prevzal aj Popovič (Gromová et al. 2019, s. 17). Kočiš sa odvoláva práve na Popovičov výrok, že posuny vznikajú nie preto, že prekladateľ chce niečo meniť, ale preto, že to chce čo najlepšie vyjadriť (Popovič 1968, s. 28, cit. podľa Kočiš 1970, s. 8).

Na rozdiel od tradičných translatologických analýz sa však Kočiš zapodieva nie významovými, ale výrazovými posunmi, teda posunmi v jazykovej rovine. Poukazuje na rozdiely medzi VT a CT, napr. kým v slovenčine polovetné konštrukcie nie sú „znakom bežnej hovorenej syntaxe“ (s. 299), v talianskej syntaxi sú neutrálne. Kočiš tiež konštatuje, že nedostatok syntaktického posunu sa v preklade románu *Egoisti* prejavuje v slovoslede, v technike uvádzania parentéz či v neprehľadne štylizovaných súvetiach, v ktorých badať doslovnosť prekladu. Náležitými syntaktickými posunmi by sa bola v preklade dosiahla adekvátnosť voči originálu.

K rovnakému talianskemu románu (ale aj k ďalším prekladom) sa vo svojej krátkej analýze vracia aj K. Sekvent (1975, s. 125 – 126), pričom si v preklade všima najmä príпустkové súvetia. Niektorí prekladatelia zrejme neovládajú dobre model príпустkového súvetia a výsledkom je jeho nelogický preklad.

L. Trup (1982, s. 229 – 234) poukazuje na rozdiely v explicitnosti a implicitnosti vyjadrenia medzi slovenčinou a španielčinou, ktoré možno využiť nielen v preklade, ale aj pri výučbe jazykov. Implicitné a explicitné vyjadrovanie súvisí s redundanciou, pri ktorej je lexikálny alebo gramatický význam signalizovaný v (meta)-texte väčším množstvom jazykových prostriedkov, než je pre príjemcu potrebné. Pri preklade dochádza k redukcii redundantných prvkov, ktoré sú v cieľovom jazyku vyjadrené implicitne.

Z pohľadu jazykov, ktoré vstupujú do prekladového procesu, má osobitné postavenie štúdia J. Ružičku (1961, s. 129 – 140), ktorá upozorňuje na morfológické a syntaktické rozdiely medzi češtinou a slovenčinou. Ich nepoznanie či ignorovanie môže viesť k nesprávnemu prekladu medzi týmito jazykmi, lebo ich blízkosť môže byť pri povrchnejšom prístupe prekladateľa zradná. Preto sa Ružička nazdáva, že preklad z češtiny do slovenčiny je azda ešte náročnejší ako preklad medzi nepriúbuznými jazykmi. Jeho príspevok ku komparatívnej štylistike upozorňuje na otázky,

ktoré boli v tom čase málo odborne analyzované: rozdiely medzi češtinou a slovenčinou v uplatňovaní minulého kondicionálu, v použití zvrätneho alebo tzv. zloženého pasíva podľa vidu slovesa, v používaní zámenného podmetu či v slovoslede.

Na Ružičkovu štúdiu bezprostredne nadväzuje A. Jedlička (1961, s. 140 – 151), ktorý však vo svojej komparatívnej analýze postupuje v opačnom garde: analyzuje preklady z češtiny do slovenčiny. Vzhľadom na často deklarovanú príbuznosť češtiny a slovenčiny pripomína, že použitie prostriedku zhodného s originálom môže byť nielen prejavom zhody medzi oboma jazykmi, ale aj mechanického prevzatia prostriedku východiskového jazyka bez ohľadu na zákonitosti cieľového jazyka. Ďalej zdôrazňuje, že dobrý prekladateľ si uvedomuje jazykovú a štýlovú situáciu, z ktorej prekladané diela vychádzajú. Jedličkova štúdia sa venuje aj otázke prekladu nárečových prvkov, odlišným spôsobom vyjadrenia kondenzácie či odlišnému postaveniu príkloniek v oboch jazykoch. Ide o javy, ktoré sa na prvý pohľad javia ako bezproblémové, ale Jedlička na príkladoch upozorňuje na nebezpečenstvo jazykovej nivelizácie pri preklade medzi takto príbuznými jazykmi. Nenáležité odchýlky, ktoré nerešpektujú štýlové zákonitosti originálu, oslabujú umelecký účinok prekladu; preto Jedlička považuje za dôležité spracovať česko-slovenský a slovensko-český slovník, aby prekladatelia neboli viac-menej bez pomoci.

Od 70. rokov sa kritika prekladu na stránkach SR venuje aj metodologickým témam či otázkam vnútroliterárneho, resp. intralingválneho prekladu. K. Sekvent (1976, s. 160 – 168) pripomína, že na identifikáciu prekladateľských posunov má kritika prekladu k dispozícii tri rôzne metódy, ktoré vedú k rozličným výsledkom:

1. porovnanie textu prekladu s textom originálu; je to najspolahlivejšia a najvšestrannejšia metóda, ktorá odhalí i veľmi malé rozdiely medzi obidvoma textami, umožňuje skúmať vplyv jazyka originálu na preklad a uvažovať o príčinách odchýlok;
2. porovnanie dvoch rôznojazyčných prekladov (napr. slovenského a českého) alebo porovnanie dvoch rozličných prekladov (staršieho a novšieho) v tom istom jazyku, prípadne porovnanie dvoch rôznych vydaní toho istého prekladu;
3. rozbor samotného prekladu, pri ktorom sa zisťuje jazyková správnosť prekladu vzhľadom na jazykovú normu; touto metódou však možno odhaliť i vážne prekladateľské omyly.

Podľa toho, akou metódou prekladové posuny a chyby identifikujeme, ich môžeme rozdeliť do dvoch skupín: 1. významové a expresívne, funkčno-štýlové a iné posuny, ktoré v texte prekladu nemožno odhaliť bez porovnania s originálom alebo s iným prekladom; 2. omyly, ktoré sa dajú identifikovať iba rozborom textu prekladu.

M. Hayeková (1984, s. 360 – 366) sa sústreďuje na nárečové ekvivalenty, ktoré J. Belnay použil v preklade z nemčiny. Ich zakomponovanie do novely *Žena bez tône* podľa nej dokazuje, že sa slovenský preklad ešte nezabavil nefunkčného používania dialektizmov a afektovania s irečitosťou. Odporúča preto viac sa pridržať pra-

vidiel slovenskej prekladateľskej školy, ktoré vo svojej monografii predstavil J. Ferencík (1982).

Problematiku prekladu proprií v umeleckom texte, najmä ak ide o funkčné mená, rieši B. Valehrach-Schaefer (1991, s. 100 – 106). Popri argumentoch za a proti prekladaniu funkčných mien i proprií konštatuje, že identifikačná funkcia vlastných mien je pupočnou šnúrou, ktorá spája preklad s originálom.

Otázka explicitnosti/implicitnosti vyjadrenia je aktuálna pri preklade duálneho staroslovienskeho tvaru *soproga*, ktorý vyjadruje lexikálnu aj gramatickú sémantiku duálu implicitne (Ondruš 1985, s. 324 – 332). Pre slovenčinu, ako jazyk, ktorý už duál nemá, je preto adekvátny taký ekvivalent, ktorý túto sémantiku vyjadruje podobne implicitne (*dojzápřah*). Ondruš pri argumentácii o najvhodnejšom prekladovom ekvivalente využíva poznatky o praslovančine, vývine slovanských jazykov i slovanskej etymológii. Na ich základe analyzuje aj potenciálne slovenské ekvivalenty staroslovienskeho slova *lěcha* a ako najadekvátnejšia sa mu v slovenčine ukazuje lexéma *chotár*.

Tak ako sa v priebehu vývinu národnej literatúry i samotného jazyka mení literárny vkus čitateľa či jeho percepčné preferencie, môže sa meniť aj potreba vnútrojazykového prekladu. Pri príležitosti 200. výročia narodenia Jána Hollého sa preto v SR rozoberala otázka prekladu jeho diel do takého metrického pôdorysu, ktorý je bližší súčasnému čitateľovi (Turčány 1985, s. 74 – 84). Kým na začiatku 60. rokov Turčány nepokladal za náležité prekladať Hollého časomerný prozodický systém, neskôr si uvedomil, že Hollého zložitejší metrický pôdorys vymizol z vedomia čitateľov. Preto sa rozhodol pretvoriť ho do podoby, ktorá je súčasným čitateľom bližšia, aby v konečnom dôsledku bol tento vnútrojazykový preklad mostom k originálu. Napokon, toto „zdomáčňovanie“ staršej literatúry bolo typické pre isté obdobie i generáciu (Mihálik, Válek, Rúfus).

K problematike vnútrojazykového, či vnútoliterárneho prekladu sa vracia v 90. rokoch aj F. Kočiš (1996, s. 353 – 360), upriamujúc pozornosť najmä na preklad diela J. Hollého a rozprávok P. Dobšinského. Hoci motiváciou na preklad Hollého časomerného prozodického systému a bernolákovčiny do spisovnej slovenčiny je prístupnosť jeho tvorby pre širší okruh čitateľov, nie je jasné, či sa tento zámer podarilo naplniť. Kostrov preklad Hollého *Selaniek* znamenal nahradenie časomernej prozódie hexametrom, založeným na prízvučnej prozódii. Odstránili sa tiež početné syntaktické inverzie, ktorými sa napodobňovali latinské vzory a ktoré si vyžadovala časomiera. Po Kostrovom preklade vznikli aj ďalšie vnútoliterárne preklady, ktorých prehľad F. Kočiš uvádza. Skepticizmus F. Kočiša k efektu takéhoto vnútoliterárneho prekladu spočíva aj v tom, že na jeho pochopenie sa treba prebrať zložitým výkladom o prozodických zákonitostiach Hollého poézie. Kočiš sa však nazdáva, že prekážkou na pochopenie Hollého veršov nie je ani tak časomiera či bernolákovčina, ale skôr obsah, nároč-

né obrazy a sentencie vložené do rozsiahlych syntaktických konštrukcií. Takáto básnická dikcia, známa z Hviezdoslavovej tvorby, je náročná na percepciu.

Ani vnútrojazykový preklad Dobšinského rozprávok nevychádza z porovnania s pôvodnou, východiskovou verziou ako úspešný, najmä pokiaľ ide o cenzúru konfesionálnych prvkov či elimináciu nárečových lexém. Preto F. Kočiš nepovažuje tieto príklady vnútrojazykového prekladu do súčasnej spisovnej slovenčiny za kultúrne či vedecky prijateľné.

7. NOVÉ TRANSLATOLOGICKÉ TÉMY PO ROKU 1989

Je pochopiteľné, že niektoré translatologické témy mohli byť v SR pertraktované až po páde režimu v roku 1989. Patria k nim aj preklady Biblie do slovenčiny. M. Majtán (1996, s. 342 – 352) poukazuje na to, že po latinských prekladoch v úvodných obdobiach šírenia kresťanstva sa na našom území používal preklad Biblie do staroslovienčiny, prvého spisovného slovanského jazyka. Po zániku Veľkej Moravy sa síce kresťania na území Slovenska vrátili k používaniu latinských biblických textov, ale zrejme poznali aj staročeské preklady.

M. Majtán (1996) prináša diachrónny prehľad dovedejších prekladov Biblie do slovenčiny. Poukazuje pritom na jazykové špecifiká prekladov, ktoré vyplývajú jednak z dobovej jazykovej situácie, denominácie, cieľovej skupiny i samotnej predlohy prekladu. Popri prekladoch celej Biblie si Majtán všimá aj čiastkové preklady niektorých kníh, napr. žalmov do východnej slovenčiny zemplínskeho typu. Pripomína vznik ekumenického slovenského prekladu Biblie, ktorého finálnu verziu mohli pripomenkovať zástupcovia jedenástich cirkví na Slovensku. Poukazuje tiež na to, že katolícke preklady sa vyznačujú bohatým poznámkovým aparátom, ktorý pomáha interpretovať staroveké reálie a staroveký jazyk Biblie. Prekladatelia Biblie musia rešpektovať jej jedinečný štýl a kánonickú povahu.

Do starších vývinových období literatúry smeruje aj analýza prekladu Magdeburského práva (MP) v *Žilinskej knihe* (1473) v troch štúdiách R. Kuchara (2010, s. 225 – 232; 2012, s. 168 – 178; 2014, s. 320 – 326). R. Kuchar zdôrazňuje historickú dôležitosť tohto prekladu, a to z jazykového hľadiska i vo vzťahu k právnym dejinám Uhorska. Predsa však upozorňuje na chyby v tomto preklade Magdeburského práva, ktoré sa pri exemplifikácii hesiel dostali aj do *Historického slovníka slovenského jazyka* (HSSJ). Vedie ho k tomu aj práca na jeho vlastnom preklade MP do spisovnej slovenčiny, ktorý by sa bez takejto dôslednej revízie historického prekladu mohol javiť ako nevedecký (Kuchar 2010, s. 230 – 231). Nazdáva sa, že pri prípadnej reedícii HSSJ by sa mal overovať a porovnávať preklad s originálom textu Magdeburského práva, aby tieto doklady boli presné.

Na preklade viacerých pojmov právneho charakteru z MP do starej slovenčiny v *Žilinskej knihe* a do súčasného spisovného jazyka chce R. Kuchar ukázať vplyv

tohto prekladu na charakter právneho systému v Uhorsku (Kuchar 2012, s. 174 – 175). Analýzou prekladu spojenia *doživotná renta* poukazuje na dôležitosť prípravy a jazykovej zdatnosti prekladateľa historických textov. Autor zdôrazňuje, že preklad Magdeburského práva do starej (stredovekej) slovenčiny západoslovenského typu v *Žilinskej knihe* mal ako historická kultúrna misia svoje opodstatnenie. Dokazoval totiž postupnú hospodársku a politickú emancipáciu slovenského etnika vo vtedajšej Žiline voči obyvateľom nemeckého pôvodu a tiež pripravenosť súvekeho slovenského jazyka, ktorý disponoval bohatou právnou terminológiou používanou ešte na Veľkej Morave (Kuchar 2012, s. 172). Výnimočnosť prekladu MP podľa neho spočíva aj v tom, že vzdelanci slovenského etnika a jeho poprední príslušníci z panovníckych kruhov (šľachtickej elity) boli medzi prvými v Európe 2. pol. 15. stor., ktorí právnú normu Magdeburského práva sprístupnili v rodnej reči. A tak hoci mnohé právne termíny neboli adekvátne preložené (Kuchar 2014, s. 320 – 326), predsa treba oceniť sústredenosť a vytrvalosť, s akou prekladatelia v *Žilinskej knihe* v 15. storočí hľadali adekvátne slovenský právny ekvivalent.

Osobitné miesto medzi prácami o preklade v Slovenskej reči má preklad *Praefatio* zo *Zprávy pjsma slowenského* od Tobiáša Masnicia (Ďurovič – Škoviera 2013, s. 37 – 40). Jeho publikovanie v SR možno zdôvodniť aj tým, že *Zpráva pjsma slowenského* (1696) je prvou slovenskou sekulárnou odbornou publikáciou vydanou na Slovensku, ktorou Masnicus položil základný kameň slovenskej jazykovedy (Ďurovič 2008, s. 130, 137). Masnicus v tejto práci deklaruje vznešenosť, starobylosť či slávnosť *Lingua Slavonica*, ktorý tu môže označovať slovanský i slovenský jazyk. Je to síce vznešený jazyk (*nobilitate*), ale chýba mu pestovanosť (Ďurovič – Škoviera 2013, s. 39). Kým český jazyk je dobre opísaný, Slováci neutvorili jednu slovenskú celonárodnú normu so záväznými pravidlami, a tak je ich jazyk v každom kraji iný (Ďurovič 2008, s. 136 – 137). Azda preto Masnicus považuje svoju *Zprávu...* za návod, „ako sa má dobre písať, čítať a tlačiť“ (Ďurovič – Škoviera 2013, s. 37).

Zásadný posun v oblasti prekladu v súčasnosti tvorí prechod od humánneho k strojovému, resp. strojom podporovanému humánnemu prekladu, ktorý reflektuje štúdia P. Petráša a D. Munkovej (2019, s. 258 – 287). Autori v nej predstavujú základné princípy strojového prekladu a pomenúvajú najčastejšie chyby v produktoch štatistického strojového prekladu z angličtiny do slovenčiny, napr. chyby v predikativnosti, nedodržané zhody či väzby, chyby pri identifikácii významu homonymných či polysémických lexém. K faktorom, ktoré ovplyvňujú mieru chybovosti strojového prekladu, patria morfosyntaktické rozdiely medzi VJ a CJ, štylistické/žánrové charakteristiky VT. Autori analyzujú a kategorizujú chyby, ktoré sa vyskytli pri strojovom preklade technickej dokumentácie z angličtiny do slovenčiny, vyzdvihujú výhody štatistického strojového prekladu založeného na frázach (v porovnaní s neuró-

novým strojovým prekladom) a upozorňujú na jeho úskalia. Uvedomujúc si interdisciplinárny charakter tejto témy, požadujú, aby sa otázkam strojového prekladu venovali IT experti, translatológovia i lingvisti.

V tejto problematike pokračuje kolektív autorov, ktorý porovnáva strojový, posteditovaný a ľudský preklad technickej dokumentácie zo slovenčiny do nemčiny (Hudecová et al. 2021, s. 230 – 253). Motiváciou pre ich výskum je fakt, že strojový preklad sa v poslednom období stáva čoraz bežnejším nástrojom poskytovateľov jazykových služieb a širokej verejnosti. Dopyt po prekladateľských službách na trhu vzrastá, takže výrazne prevyšuje možnosti poskytovateľov prekladateľských služieb. Autori tejto porovnávacjej štúdie však pripomínajú, že ak nám záleží na presnosti a vernosti prekladu, treba výstup strojového prekladu podrobiť posteditácii. Súčasne skúmajú, či sa táto posteditácia vyplatí a do akej miery sú jej formy (jednoduchá vz. úplná) efektívne pri výstupoch strojového prekladu. Pomocou presných metrik chybovosti TER (metrika na zisťovanie potrebného objemu posteditácie) a HTER (metrika merajúca chybovosť voči referenčnému prekladu) porovnávajú, či referenčný preklad vyhotovený človekom a posteditovaný strojový preklad dosahujú rovnakú presnosť.

Sériu translatologických prác v SR nateraz uzatvára štúdia B. Jakubičkovej (2021, s. 328 – 353). Tá na podklade paralelného anglicko-slovenského korpusu, resp. jeho podkorpusu umeleckých textov, analyzuje preklad vybraných kolokácií. Skúma pritom vplyv viacerých faktorov, napr. kontextu, kolokačného profilu lexémy, ktorá je súčasťou kolokácie, či tematického okruhu, v ktorom je kolokácia použitá. Tieto a ďalšie faktory ovplyvňujú prekladateľské rozhodnutie preložiť výchoďkovú anglickú kolokáciu do slovenčiny buď ako voľné slovné spojenia, ustálenú kolokáciu, alebo ako obrazné spojenie, t. j. idióm. Z lingvistického hľadiska štúdia ponúka užitočný prehľad koncepcií termínu kolokácia v anglickom a slovenskom lingvistickom kontexte, ale prínosom je aj pohľad translatológie na to, čo pri kolokáciách ovplyvňuje prekladateľské rozhodnutia.

8. ZÁVER

Predstavený prehľad štúdií s translatologickou tematikou v Slovenskej reči ukazuje, na akých základoch myslenie o preklade v slovenských podmienkach v predvojnových rokoch stávalo a ako sa od 50. rokov prudko rozvíjalo. V 30. a 40. rokoch, v začiatkoch existencie Slovenskej reči, sa slovenská translatológia sústredila na etablovanie sa slovenčiny v preklade, pričom jednotlivé štúdie smerovali ku kritike prekladu a/alebo komparatívnej štylistike. V štúdiách z tohto obdobia sa ich autori ohradujú voči „lexikálnej cudzote“ v preklade, ktorá robí pre čitateľa preklad nezrozumiteľným; naproti tomu vyzdvihujú „dobré slovakizmy“ a schopnosť prekladateľa využiť bohatstvo cieľového jazyka aj pri zdanlivo nepreložiteľných reáli-

ách. Za dobrý sa považuje taký preklad, ktorý zachytáva charakter a zvláštnosti štýlu originálu, dodržiava jeho štýlové konštanty, lebo dobrý preklad je najmä otázkou štýlu. Súčasne sa však kvalitný preklad vyznačuje istou voľnosťou, lebo preklad nie je len mechanickým prevodom originálu, ale – podobne ako východiskový text – umením. Takýmito analýzami sa kladú základy kvalitnej redakcie prekladu, ktorá má v slovenskej vydavateľskej praxi bohatú tradíciu.

Od 50. rokov sa intenzita translatologického výskumu na stránkach Slovenskej reči zvyšuje, pričom do popredia sa dostávajú dva základné tematické okruhy. Prvý okruh zahŕňa témy umeleckého prekladu, kde čoraz viac cítiť vplyv sovietskej teórie prekladu. Pretrvávajú dôraz na štylistickú ekvivalenciu v preklade, ktorá bola postulovaná ešte v 40. rokoch. Kriticky sa hodnotí príliš voľný i doslovný preklad, lebo ani jeden z nich nevystihuje pravý zmysel originálu; výhrady sú aj voči zosilňovaniu a zoslabovaniu výrazu. Preklad má spĺňať dvojakú výchovnú úlohu: literárnu i jazykovú, čo napokon naznačuje aj zameranie prekladových analýz už v skorších obdobiach.

Druhý okruh štúdií o preklade v SR sa od 50. rokov zameriava na princípy odborného prekladu a prekladu terminológie. Pripúšťa sa pritom, že v odbornom preklade sú odchýlky od originálu prijateľnejšie než v preklade prózy, keďže v odbornom preklade sa kladie dôraz na jasnosť a zrozumiteľnosť výkladu. Pri preklade treba východiskové termíny nahradzovať zodpovedajúcimi slovenskými termínmi, preto namiesto prekladu termínov treba hovoriť skôr o substituovaní cudzojazyčných termínov. Záujem o odborný preklad pozorovaný v štúdiách v SR už od 50. rokov dokazuje, že si slovenská lingvistika uvedomovala dôležitosť odborného prekladu. Jeho nezastupiteľné miesto je s nástupom automatizácie prekladových operácií ešte výraznejšie, čo reflektujú aj najnovšie štúdie o strojovom a strojom podporovanom preklade uverejnené v SR v prvých dekádach 21. storočia.

Translatologicky zamerané štúdie v SR mapujú aj menej pertraktované translatologické témy: metodológiu prekladu dialektizmov či funkčných mien; otázky vnútroliterárneho, resp. intralingválneho prekladu; reedície prekladu; preklad spevoherných libriet či filmových tituliek atď. Z pohľadu jazykového zamerania síce dominujú preklady z ruštiny, ale popri nej si svoje miesto našli aj analýzy prekladov z angličtiny, nemčiny, španielčiny či taliančiny. Obzvlášť cenné sú štúdie, ktoré si všímajú (nezriedka prehliadané) rozdiely medzi češtinou a slovenčinou, relevantné pri prekladových operáciách medzi týmito jazykmi. Mnohým zo spomínaných tém sa ani dnes nedostáva náležitej pozornosti v translatologickej literatúre, preto je pozoruhodné, že na stránkach SR boli tieto otázky prítomné kontinuálne už od 50. rokov 20. storočia.

Od roku 1989 v SR dostávajú priestor preklady biblických a iných historických textov, ktorých reflektovanie dovtedy z ideologických dôvodov nebolo možné. Au-

tori predmetných štúdií zdôrazňujú dôležitosť odbornej i jazykovej prípravy prekladateľa historických textov, ktorá je napokon *conditio sine qua non* pri preklade ako takom.

Nazdávame sa, že počet štúdií, ich široký tematický záber, hĺbka ponoru i výber prekladov na analýzu v priebehu 90-ročnej existencie časopisu Slovenská reč dokazujú, že toto periodikum bolo pre vedu o preklade plnohodnotnou publikačnou platformou. Translatologické témy si v Slovenskej reči našli svoje pevné miesto, presne v duchu symboliky toho pevného, 90-ročného výročia ich „vzťahu“.

Literatúra

- ČUKOVSKIJ, K. – GUMILOV, N. (2019): *Zásady umeleckého prekladu. Eseje K. Čukovského a N. Gumilova. V preklade a s komentármi Ivany Kupkovej*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- FERENČÍK, J. (1982): *Kontexty prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- GROMOVÁ, E. – MÜGLOVÁ, D. – MUNKOVÁ, D. (2019): Avantgardný vedecký prínos Jiřího Levého a Antona Popoviča v kontexte súčasného translatologického vývoja. In: Kupková, I. – Fišer, Z. (eds.): *Jiří Levý: zakladateľ československej translatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 15 – 25.
- POPOVIČ, A. (1975): *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.
- POPOVIČ, A. (ed.) (1977): *Preklad odborného textu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- VILIKOVSKÝ, J. (1984): *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.